

АСОБА

**Народнаму
пісьменніку
Беларусі,
лаўрэату
Ленінскай
прэміі
Івану
Мележу
споўнілася 6
80 гадоў**

Свеціць нам усмешка Ганны

Яго галоўная кніга — “Палеская хроніка”, а гэта раманы “Людзі на балоце”, “Подых навалніцы”, “Завеі, снежань”. Да яе І. Мележ ішоў паступова, пішучы ў гэты час іншыя творы. У чымсьці

нагадваў падарожніка, які, набліжаючыся да сваёй асноўнай мэты, часта спыняецца, калі бачыць на дарозе ці ўзбоч яе нешта важнае, вартае ўвагі. Тады абавязкова затрымліваецца, нярэдка і надоўга, бо ведае, што без яго клопотнасці не абысціся. Але мінае час і ён зноў працягвае шлях. Бо ведае: павінен здзейсніць задуманае. Бо перакананы: так, як сам, ніхто іншы зрабіць не можа.

Гэтая мара — расказаць пра палешукоў і Палессе — не пакідала І. Мележа яшчэ з часіны, калі зразумеў, што павінен пісаць. Нагэтулькі моцнае было прыцягненне родных мясцін: вёскі Глінішчы, у якой нарадзіўся і гадаваўся і якая “прыляпілася двума радамі хат на самым беразе нешырокай, але доўгай паласы трывалай зямлі, што цягнецца між бяскрайніх балот ад Хойнік да Юравіч, вялікага сяла каля Прыпяці. Глінішчы — цераз кіламетр ад шляху”, да ўсяго Палесся з яго бязмежнымі лясамі і балотамі. Прыгадваў: “Я суткамі мёрз у акопах, а перад маімі вачыма стаяла маё гарачае Палессе. Я месяцамі валяўся ў шпітальных — ля майго ўзгадоўя стаялі палешукі. Я пісаў раман аб вайне — яны стаялі за маімі плячыма, узбуджаючы маю фантазію...”

Назапашваў матэрыял. Спакваля ўжываўся ў вобраз, трымаючы ў памяці абліччы блізкіх і знаёмых людзей, асобныя з якіх станавіліся прататыпамі персанажаў. І гадзіны праводзіў за пісьмовым сталом, шукаючы варыянт за варыянтам, адкідваючы тое, што падавалася выпадковым, а таму неабавязковым, пакідаючы найбольш важнае, якое пазней магло стаць галоўным у... Не, як, бадай, і кожны літаратар, які садзіцца за пісьмовы стол, акрылены новай мастакоўскай задумай, ён напачатку яшчэ не здагадваўся (ды і не мог здагадацца), што ўвасобленае на паперы стане яго галоўнай кнігай, але ўкладваў у тое, над чым працаваў, усю душу, усю любоў да зямлі маленства.

Не святых гаршкі лепяць

Упершыню І. Мележ надрукаваўся ў 1933 г. Якраз часопіс “Іскры Ільіча” (цяперашняя “Бярозка”) аб’явіў конкурс на лепшае апавяданне па малюнках “Прыгоды на граніцы”. На запрашэнне прыняць удзел у творчым спаборніцтве адгукнуліся дзеці з усёй Беларусі. Сярод іх і школьнік з Хойніцкага раёна Ваня Мележ. І паспяхова справіўся з заданнем, таму быў названы ў ліку пераможцаў. Са словаў Івана Паўлавіча, “адтуль усё і пачалося”. Згаданае апавяданне ён лічыў “першым сваім пісьменніцкім поспехам, першай аўтарскай радасцю”.

Творчыя памкненні аднаго са сваіх лепшых вучняў падтрымаў настаўнік рускай мовы і літаратуры М. Пакроўскі. Падтрымка была не лішняй, бо І. Мележ па-сапраўднаму захапіўся паэзіяй. А ў 1939 г. дэбютаваў вершам “Радзіме” на старонках газеты “Чырвоная змена”. Былі таксама публікацыі ў “Літаратуры і мастацтве”, у мазырскай абласной газеце “Бальшавік Палесся”. Сёе-тое заставалася ў рукапісах, а тут — вайна. Праўда, для І. Мележа яна пачалася не ў сорок першым. У 1939 г. паступіў у Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры, з першага курса якога быў прызваны ў Чырвоную Армію, а летам 1940-га ўдзельнічаў у вызваленні Паўночнай Букавіны. З першых жа дзён Вялікай Айчыннай знаходзіўся на фронце.

Разумеў — можна ўсяго чакаць: “У адзін з першых дзён вайны, калі прыйшоў загад адступаць, трывожным вечарам я закапаў у гайку каля граніцы скрутак з даваенным сваім скарбам — запіснымі кніжкамі, канспектамі, вершамі. Пастараўся прыкмеціць месца сховы. Думаў вярнуцца неўзабаве. Але пачалося пакутнае, бясконцае адступленне. Вярнуўся я на былыя нашы пазіцыі толькі гадоў праз пятнаццаць. Месца, дзе былі акопы, знайшоў і пазнаў. Але гаю ўжо не было. І не было знаку маёй сховы. Зрэшты, я і не стаў шукаць. Увесь даваенны скарб мой прапаў”.

Ваяваў нядоўга, але спазнаў, пачым фунт ліха. Першы раз параніла 12 снежня 1941 г. На щчасце, няцяжка — абпаліла правую руку і твар,

таму хутка выпісаўся са шпіталя. Улетку 1942-га атрымаў чарговае раненне, у баях пад Растовам. Гэтым разам асколак ад бомбы пашкодзіў плячо, правая рука стала бяздзейнай. Пагражала ампутацыя. Ды свет не без добрых людзей: растоўскі хірург Антонаў не прыняў пад увагу прыговор сваіх калег і ўзяўся за аперацыю.

Далечваўся І. Мележ у тбіліскім шпіталі, дзе пісаў, пакуль яшчэ левай рукой, вершы, узяўся за апавяданні. А пасля быў Бугуруслан, праца ў Малдаўскім педагагічным інстытуце, вучоба ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце і ў аспірантуры пры ім, выкладчыцкая дзейнасць у гэтай вышэйшай навучальнай установе. Пазней Іван Паўлавіч працаваў у рэдакцыі часопіса “Польмя”, у апарце ЦК КПБ, быў сакратаром, намеснікам старшыні праўлення СП БССР. Выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, узначалваў Беларускае камітэт абароны міру, быў членам Сусветнага Савета Міру. І плённа працаваў творча, хоць давалася гэта няпроста. Не хапала вольнага часу і здароўем пахваліцца не мог. Цяжкая хвароба спадарожнічала ўсё жыццё, у рэшце рэшт, заўчасна звяла ў магілу: не стала Івана Паўлавіча 9 жніўня 1976 года.

“Першая кніга” ...Па схіле жыцця

Як праязік, упершыню надрукаваўся ў 1943 г. на старонках газеты “Бугурусланская правда”. У беларускамоўным друку дэбютаваў 25 лютага 1944-га, калі газета “Звязда” апублікавала апавяданне “Сустрэча ў шпіталі”. А першай кнігай І. Мележа стаў зборнік “У завіруху” (1946). Праўда, калі прытрымлівацца храналогіі выдання яго кніг, ус

лед з’явіліся “Гарачы лівень” (1948), “Блізкае і далёкае” (1954), “У гарах дажджы” (1957)... 1952 годам пазначана першае выданне рамана “Мінскі напрамак”. У сапраўднасці ж першая кніга І. Мележа — яна так і называецца “Першая кніга” — пабачыла свет толькі ў 1977 г.

У гэтым нічога незвычайнага: у першыя дні вайны І. Мележ закапаў свае даваенныя рукапісы, а знаходзячыся на фронце, вёў запісы, якія ўдалося зберагчы. Незадоўга да смерці перадрукаваў іх і прапанаваў выдавецтву “Мастацкая літаратура”, напісаўшы невялікую прадмову: “У гэтай кнізе нічога выдуманнага. У ёй толькі тое, што было. Самой асабіста ці з людзьмі. Тут запісана тое, што я перажыў, бачыў сваімі вачыма і чуў ад іншых, якія перажылі сваё. Доўгія гады ўсё гэта мне здавалася матэрыялам для нейка-

З жонкай Лідзіяй Якаўлеўнай. 1968.

га дасканалага твора. Спатрэбілася багата гадоў, каб я зразумеў, што гэта само па сабе твор, можа, не менш варты, чым той прыдуманы. Бо гэта жывое сведчанне незабыўнага, непадобнага ні на які іншы час. Гэта ўсё было напісана трыццаць пяць гадоў назад. У 1941 і 1942 гадах. Гэта фактычна першая мая кніга”.

У гэтай кнізе змешчаны і тры вершы І. Мележа. Ужо названы “Радзіме”, а таксама “Жураўлі” і “Багдановіч”. Два апошнія адноўлены І. Мележам па памяці. Не сказаць, каб у іх былі нейкія мастацкія адкрыцці. Гэтыя творы цікавыя з іншага боку: па іх відаць, што малады аўтар чалавек назіральны. Слушную думку наконт гэтага выказаў вядомы крытык і літаратуразнаўца Уладзімір Гніламедаў: “Паводле свайго стылю вершы Мележа насілі апісальны характар з арыентацыяй на дэталі, падрабязнасці, пластыку. Такі стыль — сёння гэта добра відаць — у будучым абяцаў пражыццёвы”.

Што перад намі будучы пражыццёвы, відавочна і з шматлікіх запісаў. Яны, пры ўсёй лаканічнасці, сцісласці, часам нясуць у сабе так шмат, што могуць успрымацца як фрагменты чагосьці больш значнага, сюжэтна напоўненага. Гэта — проза будняў, якую нельга прыдумаць, бо яе не можа нарадзіць нават шчодрая фантазія. Узяць хоць бы такі невялічкі дыялог:

— Белы?

— Не.

— Чырвоны?

— Не.

— Не ваюеш?

— Не ваюю.

— Дык ты, сволач, хаваешся, — па шчоках кулаком. — Я чатыры гады ваюю, і ты ваюй, сволач, хоць за чырвоных, хоць за белых”.

Калі хочаце — гэта і своеасаблівая філасофія жыцця, а носьбіт яе — той невядомы, што задае пытанні звычайнаму прыстасаванцу, чалавек, у якога свая праўда жыцця. Калі ваяваць, дык ваяваць! У цяжкі час не адседжвацца, а заставацца мужчынам. Са сваімі перакананнямі, але мужчынам, які ўмею трымаць у руках зброю.

Запісваючы такое, І. Мележ прыглядаўся да самога жыцця, вучыўся назіраць яго і браць яркія, непаўторныя, па-сапраўднаму народныя характары. А перад намі, без сумнення, характар. Не прыдуманы, а ўзяты з рэчаіснасці.

“Першая кніга” цікавая і з іншай прычыны. З яе відаць, як фарміраваўся светапогляд і характар І. Мележа, як вучыўся ён назіраць жыццё. І як прыглядаўся да сябе самога. Часам дастаткова некалькі штрыхоў-запісаў, каб упэўніцца, наколькі сумленным чалавекам быў Іван Паўлавіч, як не цяпеў ні ў чым, нават у самым малым, фальшу. Прынамсі, калі вучыўся на курсах палітработнікаў у Каменску, запісаў: “У выхадны дзень быў у кіно з дзяўчынай. Пасля кіно не праводзіў яе, не спадабалася...”

Здавалася б, нічога вартага ўвагі не адбылося. Ды паслухаем Веру Палтаран — аўтара ўспамінаў “Калі замыкаўся круг жыцця” пра І. Мележа: “Бедная дзяўчына... Наколькі б хапіла ёй, гэтай тылавой працаўніцы, якая не часта бачыла хлопцаў, бо ўсе яны былі на вайне, — наколькі б хапіла ёй і добрага настрою, і павагі да сябе, і адчування сваёй жаночай годнасці, калі б гэты, мяркуючы па здымках таго часу, сур’ёзны, паглядны курсант проста прайшоўся з ёю, — калі ўжо запрасіў у кіно, — проста правёў дадому, не таму, што падабаецца там ці не падабаецца, а таму, што — дзяўчына! Дык не, гэты курсант быў Мележ: “Не магу хадзіць, калі не люблю, не магу заляцацца без прыхільнасці”.

Ён любіў гэтых дзяўчат, гэтых жанчын вайны па-свойму: “Мабілізуюць дзяўчат... Калі я гляджу на дзяўчат, якія ідуць на фронт, мне робіцца няёмка, хоць я і разумею, што падстаў для гэтага няма”. У іншым месцы: “Святлана расказвае пра свае пакуты з сарамлівай усмешкай. Мне хочацца плакаць ад гэтай усмешкі”. З-за перажытага Святлана падобна на трыццацігадовую змардаваную жанчыну, а ёй усяго дзевятнаццаць...”

З гэтай “совестливості” і нараджаўся І. Мележ-чалавеказнаўца, І. Мележ-псіхолаг. Нараджаўся прэзаік, які ў творчасці ішоў ад самога жыцця.

Душа — вечная таямніца

Івану Паўлавічу пашанцавала на літаратурнага настаўніка. Ім быў Кузьма Чорны. І хоць з-за сваёй ранняй смерці Мікалай Карлавіч не змог доўга сачыць за творчасцю свайго “хрэсніка”, уражанні ў яго засталіся прыемныя. Пазнаёміўшыся з апавяданнямі “Сустрэча ў шпіталі” і “Апошняя аперацыя”, К. Чорны пісаў: “У Ваших апавяданнях правільна дадзены аналіз чалавечай душы і добра нарысавана тыповая абстаноўка, у якой дзейнічаюць Вашы персанажы. І надалей сачыце за псіхалагічным абгрунтаваннем чалавечых учынкаў”. Указваў адначасова і на асобныя пралікі: “У гэтым сэнсе ёсць хіба ў апавяданні “Апошняя аперацыя”. Не пададзена псіхалагічная прычына таго, чаму немец так абышоўся з раненай жынчынай. Толькі таму, што ён немец? Тут трэба яшчэ нейкая псіхалагічная дэталі. Рэдакцыя возьме на сябе пры друкаванні ў гэтым месцы зрабіць у апавяданні ўдакладненне”. А яшчэ раіў: “Сачыце за чыстотай свае мовы. Напр., замест пакой Вы пішаце камната і г. д. Займайцеся заўсёды сваёй беларускай мовай. Ведайце, што мова — гэта аснова літаратуры”.

Ды і сам І. Мележ разумеў, што яшчэ неабходна шмат вучыцца, каб дасягнуць майстэрства. Таму і запісаў у дзённіку ў 1945 годзе: “Я наглядаю з увагаю за фактамі жыцця і менш за характарамі. Трэба — перш за ўсё — сачыць за чалавечымі душамаі, іх своеасаблівасцямі, іх дыялектыкай. Тып, характар — раней за ўсё”.

А яшчэ вучыўся ў лепшых прадстаўнікоў рускай літаратуры. І класічнай: “Дастаеўскага я таксама шмат чытаў. Але бліжэй мне ўсё ж Леў Талстой. Леў Талстой пісьменнік больш гарманічны, усебаковы. Дастаеўскі, пры ўсёй маёй глыбокай павазе да яго, хваравіты, усяго яго, як, скажам, Льва Талстога, я не магу прыняць...”. І сучаснай, схіляючыся перад талентам Міхаіла Шолахава, з творчасцю якога пазнаёміўся яшчэ ў тбіліскім шпіталі, а выпісаўшыся, захапіў з сабой тамы “Ціхага Дона”, з якімі надалей не развітаўся.

Урокі майстэрства, пачэрпнутыя ў К. Чорнага, Ф. Дастаеўскага, Л. Талстога, М. Шолахава, вельмі спатрэбіліся, калі працаваў над раманам “Мінскі напрамак”. На гэты час меў вопыт не толькі апавядальніка, а і з’яўляўся аўтарам аповесцяў “Гарачы жнівень”, “Таварышы”. Аднак сутыкнуўся з немалымі цяжкасцямі. Не ў апошнюю чаргу таму, што збіраўся не проста расказаць пра Вялікую Айчынную вайну, а напісаць мастацкі твор эпічнага характару, на старонках якога дзейнічаюць дзесяткі персанажаў. Часава ж рамкі рамана абмежаваны: падзеі разгортваюцца “па абодва бакі фронту” ў красавіку 1944 г. і завяршаюцца ліпенем таго ж года, а гэта, як вядома, вызваленне Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Асаблівыя цяжкасці ўзніклі, калі ўзяўся за вобраз генерала Чарняхоўскага — чалавека выключнай асабістай мужнасці, інтэлігентнага, адукаванага. Давялося шукаць у Маскве яго жонку, каб атрымаць малавядомыя звесткі з біяграфіі праслаўленага палкаводца. Але ад свайго І. Мележ не адступаўся. Паступова нараджалася эпічнае мастацкае палатно. Але і паставіўшы апошнюю кропку, з “Мінскім напрамкам” не развітаўся. Правільней, апошнюю кропку ён не спяшаўся ставіць, а і ў далейшым працаваў над раманам, улічваючы заўвагі, выказаныя ў друку (асабліва шмат значылі пажаданні Аляксандра Фадзеева), уводзячы ў сюжэтную канву твора новыя факты. Калі першае выданне “Мінскага напрамку” з’явілася ў 1952 г., дык канчаткова дапрацаваны варыянт выйшаў толькі ў 1974-м.

Тады і была пастаўлена апошняя кропка. А ўвогуле, “Мінскі напрамак” пераканаў, што І. Мележ — прэзаік-эпік. Сам Іван Паўлавіч прызнаваўся: “Яна

памятная мне, гэтая кніга, і таму, што, магчыма, толькі з яе выхадам я адчуў сябе пісьменнікам". Глыбокі сэнс набылі і словы самога Чарняхоўскага, укладзеныя ў яго вусны І. Мележам: "Усе мы народ, і ўсё тое лепшае, што мы робім, ёсць справа народная..."

Прыналежнасць да ўсяго чалавецтва

Яшчэ больш маштабную задуму паставіў перад сабой пісьменнік, калі браўся за напісанне твора пра палешукоў і Палессе. У дзённікавых запісах за 1946 г. можна знайсці сведчанне: "Напісаць вялікую рэч (калі-небудзь) пра тое, як мянялася і ламалася псіхіка беларускага селяніна з 1914 года да нашага дня. Перажыты страшэнна жорсткія, ломкія гады. Этапы — 1914, 1917, 1921, 1926, 1930, 1937, 1941, 1945 гг. Ісці недалёка за вобразамі — узяць жыццё бацькі або маткі. Вельмі важная тэма". Пазней задуму канкрэтызаваў: "Хачу пазнаёміць іншыя народы з беларусамі, паказаць, хто мы такія: чаму ў вайну недалчыліся кожнага чацвёртага, а не сталі перад нахабнымі чужынцамі на калені". Нарэшце, тое, што асаблівую важкасць набірае сёння, калі абуджаецца наша гістарычная памяць, калі ўпэўнена пазбаўляемся манкурцтва: "Ведаць, хто мы. Не забываць, адкуль мы выйшлі. Толькі тады, калі мы будзем ведаць, адкуль мы, якімі былі, мы можам ведаць, хто мы. Ведаць цану сабе, свайму жыццю".

Можна шмат гаварыць, як працаваў І. Мележ над сваім першым раманам, у якім сканцэнтравалася гэтая думка, як шукаў яму назву, прыйшоўшы да той, што цяпер успрымаецца гэтаксама блізка, як і "Вайна і мір" Л. Талстога. Як услед за "Людзьмі на балоце" пісаўся чарговы твор і таксама не адразу набыў свой канчатковы варыянт і не "пры першым захадзе" з'явілася яго назва. І як "Подых навальніцы" падштурхнуў з'яўленне рамана "Завеі, снежань". Аднак пра гэта даследчыкі пісалі ўжо, прытым неаднойчы.

Шматразова аналізавалася і "Палеская хроніка". Несумненна і тое, што літаратуразнаўцам звяртацца да яе давядзецца і ў далейшым: новыя пакаленні даследчыкаў будуць прачытваць яе па-свойму, увязваючы з рэаліямі блізкай ім сучаснасці, праводзячы паралель з гэтакімі ж маштабнымі творамі ў іншых літаратурах, бо без І. Мележа, а тым больш без раманаў "Людзі на балоце", "Подых навальніцы", "Завеі, снежань", немагчыма ўявіць беларускую літаратуру. Ды і літаратуру сусветную, бо менавіта "Палеская хроніка" засведчыла, што прыгожае пісьменства беларусаў здатна цесна спалучаць праблемы нацыянальныя і агульначалавечыя, ствараць характары са

З Пятром Міронавічам МАШЭРАВАМ. 1972.

сваёй напоўненасцю, глыбінёй пачуццяў і перажыванняў роднасных тым, што з'явіліся з-пад пяра прызнаных геніяў.

Гэта меў на ўвазе Алесь Адамовіч, калі пісаў: “Іван Мележ палемічна абвясціў у сваіх раманах абразлівы, хоць і ўзаконены традыцыяй, погляд на палешука, на беларуса, як на істоту з нейкага гістарычнага запаведніка. На яе, гэтую істоту, глядзяць спачувальна бышчам, але ўсё ж — зверху”. А. Адамовіч працягваў: “Шчыра паважаючы ўсё лепшае, што народ вынес з мінуўшчыны — найбагацейшую мову, працавітасць, душэўную мяккасць селяніна-палешука, — Іван Мележ сцвярджаў усёй сілай таленту свайго: гэтыя людзі не на паказ вам жывуць, не дзеля экзатычнай забаўкі! Іх жыццёвыя страсці — Васіля Дзятла, Ганны Чарнушкі ды і ўсіх куранёўцаў, — іх радасць і гора, каханне і страты, іх мары і сумненні — усё гэта па вышэйшаму рахунку далучана да страсцей, калі хочаце, шэкспіраўскіх і талстоўскіх. Толькі ўмей з павагай і як мага глыбей заглянуць у душы гэтых людзей, а калі ты пісьменнік, дык і паказаць умей гэтую прыналежнасць да чалавецтва!”

Падобная прыналежнасць — да ўсяго чалавецтва, да свету — скразным матывам праходзіць праз “Палескую хроніку”. І паўстае космас чалавечай душы. Космас палешукоў. Космас беларусаў. Гэта загадкавая, шматаб'ёмная прастора, але, як і заўсёды ў падобных выпадках, чым большая таямнічасць, невядомасць, тым і няўхільнае жаданне далучыцца да ўсяго гэтага, адчуць, зразумець, што хавае яна ў сабе, чым жыве.

Прысутнічае ў раманах І. Мележа і іншае, таксама вельмі важнае. Застаючыся глыбокім псіхалагам у абмалёўцы людскіх характараў, тонкім аналітыкам і дасведчаным філосафам у спасціжэнні як самой сутнасці жыцця, так і тых працэсаў, якія адбываюцца ў ім у лёсавызначальныя моманты, пісьменнік дакладна схопліваў сутнасць самой стыхіі, назва якой Палессе, а дасягалася выразна пададзенымі краявідамі, што не проста прысутнічаюць у “Палескай хроніцы”, а “жывуць” поруч з людзьмі і разам з імі. Ішло гэта ад мележаўскай упэўненасці: “Мне здаецца, пейзаж не толькі дапамагае стварыць у кнізе адчуванне паўнаты чалавечага быцця, ён разам з тым — свет паэзіі, характара, страту якога ў мастацтве не можа замяніць нішто. Выкіньце пейзажы з “Ціхага Дона” або “Разгрому” і ўбачыце, як паблякнуць вялікія кнігі... Павінен сказаць, што карціны палескай прыроды, магчыма, першыя пачалі тую работу, якая прывяла да апошніх маіх раманаў. Я бачыў малюнкi Палесся перад сабою, яны будзілі ўспаміны, трывожлі. З успамінаў аб прыродзе прыйшлі ўспаміны аб людзях, зямлю засялілі людзі...”

Праз прыроду выразней бачны і чалавек. Праз прыроду лепш раскрываецца яго сутнасць і тое ўнутранае, што хаваецца да часу. А кожны персанаж раманаў (прынамсі, з тых, якія, паводле аўтарскай задумкі, нясуць галоўную нагрузку) ярка індывідуалізаваны. І кожны сёння добра вядомы тысячам чытачоў І. Мележа як у нашай краіне, так і далёка за яе межамі. А самыя любімыя з іх, канечне, Васіль Дзяцел і Ганна Чарнушка.

“Заканчэння не будзе...”

Раман “Завеі, снежань” быў упершыню апублікаваны ў часопісе “Полымя” ў 1976 годзе, у трэцім — шостым нумарах. Дакладней, тыя раздзелы, якія пісьменнік паспеў завяршыць, таму ў канцы значылася традыцыйнае ў падобных выпадках: “Заканчэнне будзе”. Чытачы жылі спадзяваннем, і толькі тыя, хто добра ведаў Івана Паўлавіча, сябраваў з ім, сумняваўся, што чарговыя раздзелы з'явіцца хутка. Апошнім часам І. Мележ выглядаў блага: быў стомлены, з хваравітым, бледным тварам. І не хаваў свайго стану. Для прыкладу, прызнаваўся Барысу Сачанку, з якім падтрымліваў прязныя дачыненні як з земляком (Барыс Іванавіч, як вядома, нарадзіўся ў вёсцы Вялікі Бор Хойніцкага раёна): “А здароўя якраз у мяне няма. Ты, ды і ніхто

з пісьменнікаў не ўяўляеце, які я хворы. Жыву, можна сказаць, на адным энтузіязме...” Аднак “плакацца” не любіў: “Ды я не крыўдую. І так хвала Богу, што жыву. Мае равеснікі ў зямлі даўно. Тыя, з кім я першыя дні вайны сустрэў... Мог і я даўно ў зямлі быць”.

Што не ўдасца закончыць “Завеі, снежань”, прызнаўся Васілю Быкаву. Адбылося гэта ў Маскве. Васіль Уладзіміравіч успамінае: “Мы ціха ішлі падземным пераходам да гасцініцы “Масква” на Краснай плошчы, памалу падняліся па гранітных прыступках. Іван Паўлавіч ступаў марудна, неяк стомлена, пасля майго пытання (В. Быкаў запытаўся, чаму затрымліваецца публікацыя чарговых раздзелаў рамана “Завеі, снежань”. — А. В.) і без таго невясёлы, ён яшчэ больш спахмурнеў.

Мы спыніліся на рагу музея Кастрычніцкай рэвалюцыі, і ён неяк аціхла, з нетутэйшай тугой уваччу агледзеў Аляксандраўскі сад, Манежную плошчу і сказаў словы, якія тады здзівілі мяне і збянтэжылі:

— Заканчэння не будзе, Васіль.

— Як — не будзе?

— Не будзе ніколі.

Натуральна, я не паверыў яму, палічыў гэта няшчырасцю. Ды і як было дапусціць хоць на хвіліну, што гэтка твор застанеца няскончаным, ды яшчэ па волі самога аўтара.

Памятаю, тады я нешта гаварыў яму ў тым сэнсе, мяркуючы, што Іван Паўлавіч перабольшвае, калі не жартуе, хоць сказанае, тон і выгляд Мележа былі надта сур’ёзнымі, каб можна было прыняць за жарт.

Ён жа нічога больш не дадаў, замкнуўся, маўчаў, увесь аддаўшыся сваім, не вядомым мне клопатам.

Праз няпоўныя тры месяцы яго не стала”.

Толькі нездарма ў народзе кажуць: смерці чакай, а жыта сей. І. Мележ, усё жыццё пакутуючы на хваробу, фізічную немач, жыў новымі творчымі планами. Паводле сведчання Б. Сачанкі, “гадамі клапатліва падбіраў... кнігі пра вучоных, асабліва фізікаў-атамнакаў. Цэлая палічка самых розных такіх кніг была ў яго ў хатняй бібліятэцы”. Прызнаваўся: “Вельмі хачу раман пра вучоных напісаць. І, відаць, напісаў бы, калі б не захапіўся Палессем”.

Гэтае ж захапленне не адпускала, ды то быў прыемны палон, які па-сапраўднаму можа адчуць і зразумець чалавек, для якога літаратура стала не проста прызваннем, часткай, прытым галоўнай, усяго жыцця. Такім чалавекам і быў І. Мележ. У бліжэйшых планах песціў жаданне закончыць раман “Завеі, снежань”:

“Даць шырокі малюнак гвалтоўнай калектывізацыі (з усім — з курамі і т. п.). У Куранях. “У Сібір. У ссылку”.

У Міканора ідэя — камуна... Поўнаасцю. Каб абедзвюма нагамі.

Бунт жанок. Вэрхал у Куранях.

Сярод удзельнікаў этнаграфічнага хору вёскі Глінішчы.

Праклёны жанок.

Незадаволенасць мужчын.

Рэжучь скаціну. Утойваюць маёмасць (Міканор ловіць на гэтым).

“Усё адно прападзе”.

Голымі — у камуну.

Смутны час у Куранях. “Канец свету”.

За “Завеямі, снежнем” павінен быў ісці чацвёрты раман, затым — пяты... Аповед працягваўся б да таго часу, пакуль Васіль (“Кончыў вайну ў Германіі ці Аўстрыі. Ваяваў непагана. Кулямётчыкам. Пачаў ад Мазыра”), пасля сумненняў: “ехаць — не ехаць далому?”, усё ж вяртаецца на зямлю маленства: “Курані. Нідзе мне без вас жыцця не будзе. Толькі ў вас і маё гора, і мая радасць. Маё жыццё!”

Заканчвацца ж “Палеская хроніка” мусіла словамі, укладзенымі ў вусны яго, Васіля: “І ўсё-такі мы будзем жыць. Нас — не знішчыць. Бо мы — народ!”

Цяпер яны ўспрымаюцца як заповіт І. Мележа. І як наказ нам, наступнікам, ніколі не забываць: шмат на свеце вабных краёў, ды Беларусь — адна! І ўсе мы павінны берагчы яе...

Ёсць у народнага паэта Беларусі Пімена Панчанкі верш “Зямля бацькоў”. Ён спецыяльна не прысвечаны І. Мележу, але няцяжка заўважыць, што менавіта “мележаўскія матывы” падказалі змест твора, у якім кранальна гаворыцца пра тое, наколькі, дзякуючы “Палескай хроніцы”, Курані паяднаны з усім светам і з лёсам кожнага чалавека:

Хвалюючае падабенства!
Старонкі Мележа крані —
І з небыцця, з майго маленства
Мае ўзнікнуць Курані.

А з імі каторы раз увойдуць у свядомасць героі, што даўно сталі нам блізкімі і ўвасабляюць сабой Беларусь. Ад гэтага зробіцца радасна і хораша:

Развеяўся настрой паганы,
Каліны зноў цвітуць мае.
І свеціць мне усмешка Ганны,
Любоў яе і боль яе.

Свеціць нам усім усмешка Ганны. І будзе свяціць новым і новым пакаленням, бо творах кшталту “Палескай хронікі” наканавана неўміручасць.

Алесь ВІШНЕЎСКИ

Фота Уладзіміра КРУКА

